

SATURS

IEVADS	7
OZOLS	8
LIEPA	30
IEVA	48
ĀBELE	64
BĒRZS	84
KĻAVA	102
OSIS	114
VĪTOLS, KĀRKLS	128
EGLE	154
PRIEDE	176
KADIĶIS JEB PAEGLIS	198
APSE	208
ALKSNIS	226
LAZDA	234
PĪLĀDZIS JEB SĒRMŪKSLIS	252
ROZE	264
VĪKSNA, GOBA	286
BUMBIERE	292
ĶIRŠIS	298
VĀRDNĪCA	302

Ozols

Par ozoliem domājot, gara acīm skatām simtgadīgus kokus, kuri varenām saknēm ieauguši zemē un ar tikpat varenām zaru rokām virs sevis tur debesis. Latvijā vienīgā sastopamā vietējā ozolu suga ir **parastais ozols (*Quercus robur*)**. Tas izaug iespaidīgs – stumbra apkārtmērs var pārsniegt 10 metru, bet zari sasniedz pat 15–20 metru. Vecos muižu dārzos un parkos un apdzīvotu vietu apstādījumos aug vairāki parastā ozola radinieki, visbiežāk – **sarkanais ozols (*Quercus rubra*)** no Ziemeļamerikas, kam lapas plātnes malu daivas ir nevis noapaļotas, bet smailas, izskatās kā ozollapa ar kļavas lapas malām, tādēļ dažkārt nākas dzirdēt, ka tas esot tāds pajocīgs ozola un kļavas krustojums. Taču ozoli un kļavas ir pārāk tāli radinieki, lai varētu veidot hibrīdus.

Uzmanīgs vērotājs mūsu parkos retumis pamana arī **klinšu ozolu (*Quercus petraea*)**, kura dzimtene ir Rietum- un Dienvideiropā. Šai sugai raksturīgas nevis uz pagariem kātiem izvietotas (kā mūsējam ozolam), bet gandrīz uz zariem sēdošas zīles īsos kātiņos. Lapas kāts ir dzeltenīgs, pat pusotra centimetra garš (mūsējam – labi ja puscentimetrs), un lapas plātnes pamats ir ķīļveida (parastā ozola lapas plātnes pamats ir sirdsveida, ar divām apakšējo lapas daivu volāniem rotātām ausīm).

Apstādījumos var sastapties arī ar parastā ozola šķirnēm, no kurām biežāk stādītā ir '*Fastigiata*' – ar stāvu, dažkārt gandrīz kolonnveida vainaga formu. Un ir šķirnes, kam lapas ir sarkanas, šķeltas, kruzulainas...

Tā kā Latvijā ozols aug pavisam tuvu sugas izplatības ziemeļu robežai, tas izskaidro, kādēļ ar savu izturību izslavētais koks dažkārt **apsalst** pavasara salnās. Ozoli reizēm pārsteidz arī ar dīvainiem veidojumiem lapu apakšpusē vai dzinumumu galos. Sabiedrības satraukumu masveida savairošanās gados izraisa ābolveida **panglapsesnes** nedarbi – uz ozolu lapu apakšpusēs vērojami mežābola lieluma

Ozols (*Quercus*)

LAV: ozols (uozouls), ozals (uozals), ozolis (uozuolis), ozuls (uozuls), ozulus (uozulus)

LTG: ūzuls, ūzols

LIV: tām (tamm)

LV mazais ģerbonis ar ozola zariem

lodveida izaugumi, kurus pārplēšot var ieraudzīt mazus, baltus kāpurus vai, jau rudens pusē, nobriedušu nelielu panglapsenīti. Dažas panglapseņu sugas veido mazākas lodveida vai diskveida pangas uz lapu apakšpuses, citas – sūkļveida iepaļus bumbuļus dzinumu galos, vēl kādas ieviešas pumpuros un izraisa to nesamērīgu augšanu. Mitrākās vasarās ozolu lapas bojā arī **miltrasa**. Tomēr neviena no minētajām kaitēm nav atzīstama par *mirstamo vainu*. Tiesa, līdzīgi kā vīksnām, gobām un ošiem pēdējos gados arī ozoliem konstatēti jauni slimību izraisītāji.

Parastā ozola izplatības teritorija sniedzas no Spānijas ziemeļiem līdz Krievijas Eiropas daļas vidienai, no Somijas dienvidiem līdz pat Itālijai, Grieķijai un Kaukāzam. Ja plašajā pasaulē meklēsim citus mūsu ozola radniekus, iespējami pārsteigumi, jo ir apmēram **500 ozolu sugu!** Līdzās varenim kokiem sastopami krūmveida ozoliņi, kuru augstums knapi sasniedz vienu metru; līdzās vasarzaļām sugām, kuras rudenī nomet lapas, ir ne mazums mūžzaļu, kuru ādainās lapas, dažkārt ar durstīgiem nosmailinātiem daivu galiem, paliek kokā arī ziemā.

Ozols ainavā

Pateicoties cietajai koksnei, ozols ir viens no ilgmūžīgākajiem kokiem. Bet ne mūžīgiem. Lielo koku vecumu ir visai grūti noteikt, jo saskaitīt gadskārtas dižākajiem milžiem ir neiespējami – vidus ir iztrupējies, un skaiti vesels nu praulus vai tukšā stumbra gaisu! Leģendas par tūkstošgadīgiem ozoliem, šķiet, tomēr ir tikai romantiskas, taču 300–500 gadu jau varētu būt krietni ticamāks ozola mūža mērs.

Ozols, kura stumbra apkārtmērs ir četri metri (1,3 metri augstumā no sakņu kakla), Latvijā tiek uzskatīts par

Tik dižens ozols aug

33742-2

Zeltīts auga ozoliņš
Jūras kāpu maliņā;
Dieva dēli jostu kāra,
Saules meitas vainadziņu.

Ventspils

34066-5

Es nebiju atraduse
Tik dižana ozoliņa:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.

Ergļi

33887-0

Ozols auga jūriņā
Sudrabiņa lapiņām;
Tur Saulīte savas meitas
Sudrabā kaldināja.

Sēlpils

33886-0

Ozols auga jūrmalā
Ledainām lapiņām;
Tur Saulīte miglu meta,
Uzlēkdama, rietēdama.

Lubāna

33886-2

Ozols auga Daugavā
Sudrabiņa lapiņām,
Kur Saulīte miglu meta,
Ik vakara noiedama.

V, K, Z

33671-0

Kam tie kalni, kam ielejas,
Kam zaļie ozoliņi?
Dievam kalni, Laimei lejas,
Bitei zaļi ozoliņi.

Stukmaņi

31768-0

Kādus ērmus es redzēju,
Pa pasauli staigādams:
Ozols auga, zari dega,
Gailis dzied galiņā.

Rudbārži

33143-0

Es pārsviedu zelta zirni
Par sudraba ozoliņu;
Tas pārskrēja skanēdams
Par (Pa) zariņu zariņiem.

Ikšķile

34047-15

Saule veda vedekliņu,
Pērkons gāja panāksņos.
Pa vārtiem iejādams,
Sasper zelta ozoliņu.
Trīs gadiņi Saule raud,
Zelta zarus lasīdama.

Biksēre

Lībiešu prievīte
19. gs. 2. p.

Ozols mūža godos

Pirtīžas

1270-0

Ozols čaukst, ozols čaukst;
Kas ozolu čaukstināja?
Krustatēvs, krustamāte
Krustadēlam slotu griež.

Lazdona

Krustabas

1513-4

Sikārņi, sakārņi, griežati ceļu,
Lai liepa līgo ar ozoliņu.

Dundaga

1518-1

Stādīju ozolu (liepiņu) istabas vidū,
Lai čab lapiņas staigājot.

Nīgrande

Paskaidrojums: kūmu (krustvecāku) deļa ar simbolisku
nozīmi un pādes (krustbērna) daudzinašanu.

1449-0

Mīļa Laimīt', audzē bērniņ':
Lai tas skaists kā ozols,
Lai tas stipris kā varmāka,
Lai tas dara māmiņai
Visu mūžu labumiņu.

V, K, Z

Pieaugšana

4734-0

Lēni, lēni ozols auga,
Lēni lapas darināja;
Es uzaugu bez māmiņas,
Lēni lasu padomiņu.

Krustpils

4104-5

Visi bija ļaužu radi,
Vaj es viena koka rada?
Ozols tēvis, liepa māte,
Oši, kļavi bāleliņi.

Lielvārde

5270-0

Kas kaitēja ozolam,
Kas jaunam puisēnam!
Ozols auga bez atvases,
Jauns puisēns bez sirdsēstu.

Kalnmuīža Tērvetes pusē

3399-0

Ozols auga uz akmiņa
Deviņiem žuburiem;
Es uzaugu pie māmiņas
Deviņiem bāliņiem.

Dundaga

26542-0

Gan pazinu brāļa sētu,
Nevajaga rādītāja:
Ozols auga pie vārtiem,
Zelta zīle galiņā.

Pienava

Cērve
Zvārdes pagasts

Rotaļa

Kupla līpeņa izauga

Kup - la lī - pe - ņa iz - au - ga mu - nā gū - vu dōr - ze - ņā.
Ai - ļa ļi - ļā, ļi - ļa - ļā, mu - nā gū - vu dōr - ze - ņā.

Kupla līpeņa izauga / Munā gūvu dōrzenā.

Kod as gōju gūvu slauktu, / Līpā kōru vainudzeni.

Atskrīn zaļa leidaceņa, / Nīraun munu vainudzeni.

As jōs lyudzu, as jōs prosu: / Atdūd munu vainudzeni!

Lyugdamōsi, praseidama / Pasūlēju cymdu pōri.

Navaj'g mane cymdu pōra, / Vaj'g maņ pošas adeitōjas.

Pagaidīti jyus, ļauteņi, / Leidz cytami rudiņam!

Ka teleišu pījaudzeišu / I zečeišu pījadeišu.

Rotaļa neierobežotam dalībnieku skaitam

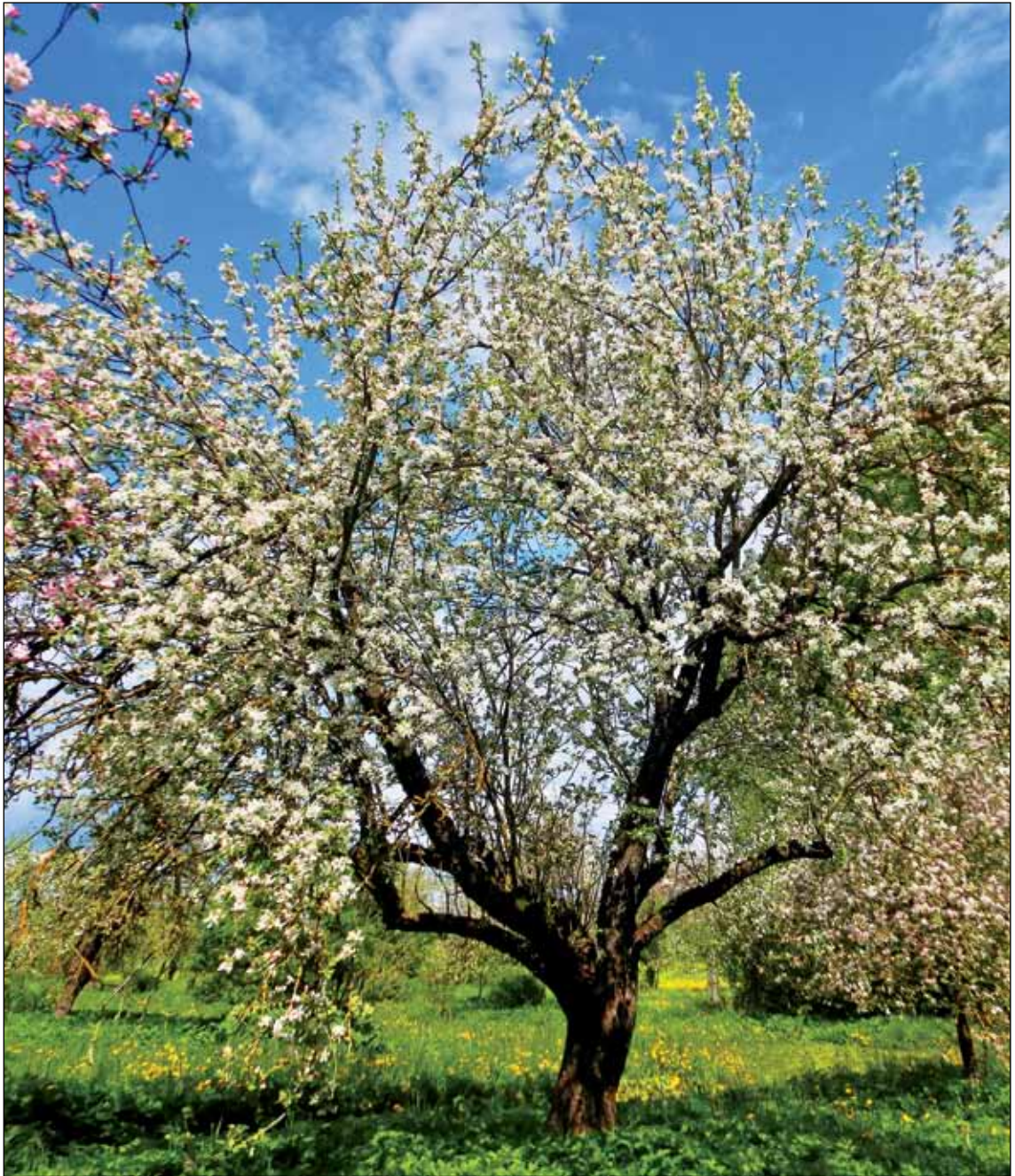
Sākuma stāvoklis: rotaļnieki stāv dārziņā, viens vai vairāki – dārziņa vidū.

Dziedot 1. pantu, rotaļnieki gājiena solī dodas dejas ceļa virzienā, bet vidū stāvošie – pretējā virzienā.

Dziedot piedziedājumu, vidējais rotaļnieks uzlūdz kādu no dārziņa un tecinūs soļiem griežas pārmaiņus labajos un kreisajos elkoņos. Piedziedājuma laikā dārziņš turpina iet dejas ceļa virzienā. Sākoties nākamajam pantam, vidū paliek uzlūgtais rotaļnieks, bet uzlūdzējs nostājas dārziņā. Dārziņa kustība nevienu brīdi netiek pārtraukta.

Zīļu josta. Misa. 19. gs. 2. p.

Ābele

Ābele latviešu folklorā ir tik pašsaprotams koks, ka apstrīdēt tā autentiskumu šķiet vēl trakāk, nekā pacelt cirvi. Un pirmajā mirklī viss ir tik vienkārši – **mājas ābele (*Malus domestica*)** ar augļiem dārzā, **mežābele** – tā ar tiem sīkajiem un negaršīgajiem augļiem – ceļmalā vai mežmalā, un dekoratīvās ābeles vēl visam klāt.

Bet sāksim stāstu par **mežābeli (*Malus sylvestris*)**. Tā nav vis jebkura ābele ar nelieliem un skābiem augļiem, bet gan atsevišķa suga ar savām pazīmēm. Tās, ko nereti saucam par mežābelēm, ir daudzu gadsimtu gaitā savā vaļā pabēgušu mājas ābeļu pēcteči, Pastāv varbūtība, ka īstā mežābele pie mums ir bijusi, tomēr pēdējo gadu meklējumi diemžēl nav vainagojušies ar panākumiem – tā ir sakrustojusies ar tiem pašiem dārza bēgļiem (būšu tikai priecīgs, ja kļūdos!). Šis fakts nekādā ziņā neliedz godā turēt gan mājas, gan meža ābeli, novērtējot to brīnišķīgo ziedēšanu. Ziedošs ābeļdārzs ir tikpat krāšņs kā **japāņu sakuras!**

Pasaulē esot ap 55 ābeļu sugām, savukārt šķirņu skaits sasniedz daudzus tūkstošus. Arī par sugām joprojām turpinās diskusijas. Latvijā ābeles ir sen kultivētas, sen pamukušas brīvā dabā, daudzviet sahibridizējušās savā starpā un nu nereti ir grūti noteikt, kurš kuram iespējamam hibridam ir bijis tēvs, kurš māte, kurš kaimiņš un kurš vienkārši svečīti turējies.

Ābele (*Malus*)

LAV: ābele, ābolnīca (ābuolnīca), ābeļkoks (ābeļkuoks)

LTG: obeļneica (uobeļneica)

LIV: umārzlpū

**Tautas dziesmu pūrā atrodama
tikai viena tautas dziesma par ķiršiem.**

2777-0

Trīs puķītes skaisti zied
Ķezberīšu dārziņā:
Viena ieva, otr' ābele,
Trešā pate ķezberīte.
Sēlpils

*Lapainā sakta
Vārve. 1794. g.*

No ticējumu pūra

764. Andreja dienā meitām jāliek ķiršu zari ūdenī, jāiedomājas nākamais līgavainis; ja ķirši līdz Ziemassvētkiem uzdzied, tad tas piepildīsies un iedomātais līgavainis būs nākamais vīrs. L. Vīksne, Talsi

16111. Ja ķirši zied vecā mēnesī, tad tiem nebūs ogu. O. Darbiņš, Birži

16113. Ja pavasari labi ķirši zied, tad tai gadā ir daudz nēģu. T. Rigerte, Brunava

Pūra lāde. Bērzaunes pagasts